

УДК 37(09)477

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ОРГАНІЗАТОРІВ ДИТЯЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ (1922–1936 РР.)

Коляда Н.М.

У статті висвітлено процес становлення та розвитку системи підготовки й підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху впродовж 1922–1936 рр. З метою усвідомлення з сучасних позицій багатого вітчизняного історико-педагогічного досвіду автором здійснено аналіз науково-методичної інфраструктури дитячого руху – цілої мережі дослідних установ, які працювали над розробкою різноаспектних проблем у галузі теорії і методики діяльності дитячої громадської організації, серед яких – підготовка та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху: керівних та “низових” (вожатих дитячих колективів, піонерських загонів).

***Ключові слова:** дитячий рух, підготовка, підвищення кваліфікації, організатор дитячого руху, науково-методична інфраструктура.*

В статье отражен процесс становления и развития системы подготовки и повышения квалификации организаторов детского движения на протяжении 1922–1936 гг. С целью осознания с современных позиций богатого отечественного историко-педагогического опыта автором осуществлен анализ научно-методической инфраструктуры детского движения – целой сети опытных учреждений, которые работали над разработкой разноаспектных проблем в отрасли теории и методики деятельности детской общественной организации, среди которых – подготовка и повышение квалификации организаторов детского движения: руководящих и “низовых” (вожатых детских коллективов, пионерских отрядов).

***Ключевые слова:** детское движение, подготовка, повышение квалификации, организатор детского движения, научно-методическая инфраструктура.*

The article highlights the process of formation and development of the system of education and further training of organizers of the children’s movement during 1922–1936. In order to acknowledge the rich domestic historico-pedagogical experience from today’s standpoint the author has analyzed scientific methodological infrastructure of the children’s movement – a whole range of research institutions that worked on multiaspect problems in the area of the theory and practice of children’s public organization, including education and further training of organizers of the children’s movement: managers and leaders (children’s team leaders, Young Pioneer leaders).

***Key words:** children’s movement, education, further training, children’s movement organizer, scientific methodological infrastructure.*

В нових соціокультурних умовах спостерігається значний інтерес до громадського життя в дитячому суспільстві – суспільстві дієвому, творчому, перспективному; суспільстві, яке проявляє свою соціальну активність через дитячий рух – унікальний соціально-педагогічний феномен, специфічне середовище соціального виховання, інститут громадянського становлення та соціалізації

особистості; форму активного вираження дитинства, що заявляє дорослим про дитячі потреби, проблеми, можливості, особливості, нагадує про себе, захищає свої права; природний, відносно самостійний процес входження дитини у світ дорослих з метою реалізації потреби у так званому “дорослішанні” через різноманітну соціально значущу, доступну, діяльність (самодіяльність,

самоорганізацію), яка приваблює новизною ідей, особистістю дорослого, конкретністю результатів.

Важливою складовою дитячого руху як соціально-педагогічної системи є взаємовідносини між дітьми та дорослими – двома взаємозалежними соціальними підсистемами – дитинством (дитячим співтовариством) і дорослим суспільством. При цьому важливу роль у цьому тандемі відіграє позиція дорослого – організатора дитячого руху – педагога-вихователя, професіонала у галузі дитячого руху, учасника та організатора життєдіяльності дитячого колективу [17, с. 24]. Проте аналіз сучасної практики виявив, по-перше, проблеми професійної некомпетентності дорослих (соціальних педагогів, організаторів) у питаннях взаємодії з дитячими об'єднаннями, а також відсутність кадрів, які здатні підтримати дитячу соціально та особистісно значущу ініціативу й самодіяльність.

Одним із шляхів вирішення ряду актуальних проблем, пов'язаних з підготовкою організаторів дитячого руху, є усвідомлення з сучасних позицій багатого вітчизняного історико-педагогічного досвіду з метою обґрунтування соціально-педагогічної концепції діяльності дитячих громадських структур у нових соціокультурних умовах.

Мета статті – висвітлити процес становлення та розвитку системи підготовки й підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху впродовж 1922–1936 рр.

Вихідною межею нашого дослідження обрано 1922 р. – початок піонерського періоду в історії вітчизняного дитячого руху, відлік якого умовно починається з дня офіційного заснування піонерської організації (II з'їзд РЛКСМ, 19 травня 1922 р.).

У цей час дитячий рух характеризувався “українською специфікою” на рівні організаційно-управлінських, змістових та методичних засад його розвитку як різнопланового специфічного соціально-педагогічного феномену, найбільш яскравим представником якого була дитяча громадська комуністична організація – піонерська.

З поч. 20-х рр. XX ст. починається наукове педагогічне осмислення дитячого руху, представлене у працях відомих вітчизняних і зарубіжних теоретиків і практиків – В.Арнаутова, Е.Гернле, О.Залужного, Н.Крупської, Ф.Лянге, М.Миринова, І.Соколянського, В.Яковлева та ін.

У хронологічних межах дослідження в Україні в галузі дитячого руху було сформовано окрему *науково-методичну інфраструктуру* – цілу мережу так званих “досвідних” установ, які працювали над розробкою різноаспектних проблем у галузі теорії і методики діяльності дитячої громадської організації. Відповідно до підпорядкування серед таких установ ми виокремлюємо 3 групи: “комсомольські” – методологічні комісії при Бюро комуністичного дитячого руху ЦК ЛКСМ (загальносоюзні, республіканські, губернські, повітові, районні), піонерські методичні кабінети, що створювалися при комітетах КСМ різного рівня (насамперед, Центральний піонерський кабінет при Центральному Бюро комуністичного дитячого руху ЦК ВЛКСМ та Центральний кабінет Центрального Бюро комуністичного дитячого руху ЦК ЛКСМУ (створений у Харкові в лютому 1928 р.); Центральний і районні будинки комуністичного

дитячого руху – (в Україні ЦБ КДР створений у 1930 р. у Харкові), що об'єднували ряд методичних установ (кабінет комуністичного дитячого руху, дитячу технічну та сільськогосподарські станції тощо); “освітні” – окремі відділи Головоцвуху Наркомосу УСРР (кабінет соціального виховання, сектор дитруху при Научпедкомі, Інспектура дитячого комуністичного руху та ін.), факультети соціального виховання, кафедри педології Інститутів народної освіти та ін.

Одне із нагальних питань, над яким працювали означені установи – підготовка та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху: керівних та “низових” (вожатих дитячих колективів, згодом – піонерських загонів).

Підготовка *керівних кадрів* дитячого комуністичного руху губернського й окружного масштабу здійснювалася в таких формах: курси – центральні (відкрилися 10 грудня 1924 р. в Москві) та республіканські (створені у 1924 р. в Харкові при ЦБ КДР ЦК ЛКСМУ); постійні стаціонарні курси для підготовки голів райбюро (відкриті у Куп'янську в 1930 р.); республіканські школи піонервожатих; школи завідуючих відділами піонерів міських і районних комітетів ВЛКСМ (колишні Центральні курси в Москві, реорганізовані у 1931 р. у Центральну вищу школу піонерських працівників); відділи підготовки райактиву комуністичного дитячого руху при всіх комуністичних ВИШах; комсомольські факультети при комвишах та ін. [1, с. 119; 2, с. 437; 5, арк. 6–12].

Основними формами підготовки та підвищення кваліфікації “низових” *кадрів* упродовж 1922–1936 рр. були: курси-з'їзди губернського, окружного і районного масштабу (короткотривалі та довготривалі); семінари і гуртки; районні конференції, наради; інструкторські групи; вузькоспеціалізовані форми підготовки вожатих (для інструкторів з фізичного виховання, вожатих жовтеньятських груп, сільських піонерських загонів, загонів, що об'єднували дітей національних меншин, для робітників дитячої преси та ін.); заочна і вечірня форми підготовки вожатих (зокрема, заочні курси в Москві було відкрито в березні 1928 р. та Харкові в кінці 1928 р.); курси комсомольських робітників; обласні стаціонарні школи (з постійним кадровим складом викладачів); заочні і вечірні форми підготовки (республіканські заочні курси, вечірні школи середньої освіти вожатих тощо); постійно діючий семінар, реорганізований у 1936 р. у постійно діючі педагогічні курси; відділи комуністичного дитячого руху при комуніверситетах та ін. [6, арк. 22; 8, арк. 45–46, 87–199; 9, арк. 134; 15, арк. 7–8; 11, арк. 34–48, 53; 13, арк. 34].

Окремим напрямом підготовки організаторів дитячого руху стала підготовка студентів педагогічних навчальних закладів до проведення піонерської роботи шляхом введення дитрухівських питань та екскурсій до загонів до програм курсової перепідготовки вчителів (1924 р.); спеціального курсу “Дитячий комуністичний рух” до програм вищих педагогічних навчальних закладів і педагогічних технікумів (1924–1925 рр.); циклу лекцій з організації роботи з піонерами до навчального плану факультетів позашкільної освіти Інститутів народної освіти (1928 р.) та педагогічних технікумів (1930 р.); створення факультетів комдитруху в Інститутах народної освіти, педагогічних технікумах та реорганізації деяких з них

у навчальні інститути комдитруху та позашкільної роботи [4, с. 123; 12, с. 189; 5, арк. 8].

З метою удосконалення системи підбору, підготовки та підвищення кваліфікації організаторів дитячого руху в різні роки було проведено такі заходи: проведення мобілізації вожатих (започатковано у 1929 р.); упровадження різних форм підбору піонервожатих, серед яких – Всесоюзний (1933–1934 рр.) та Республіканський (1935 р.) конкурси на кращий осередок комсомолу з керівництва піонерським загonom та кращого вожатого (1933 р.), соціалістичне змагання на кращого вожатого в Україні (1935–1936 рр.); посилення педагогічної складової змісту підготовки у зв'язку з тим, що сама професія вожатого все більше почала ототожнюватися з професією вчителя; створення постійних кадрів дитпрацівників із складу кращих комсомольців, закріпивши їх на постійній піонерській роботі; застосування різних видів заохочень вожатих до піонерроботи; підвищення освітньо-культурного рівня організаторів дитячого руху тощо (постанова VIII з'їзду ЛКСМУ на звіт ЦК ЛКСМУ від 6–12 січня 1931 р.) [12, с. 189; 11, арк. 62].

Так, з метою подолання “плинності” керівних районної ланки було оголошено мобілізацію вожатих, рішення про проведення якої було прийняте постановами ЦК ВКП(б) “Про підсумки піонерського зльоту” (2 вересня 1929 р.) та Бюро ЦК ВЛКСМ “Про зростання піонерської організації та мобілізації 50 тисяч вожатих” (2 листопада 1929 р.). Відповідно до означених постанов з метою покращення кадрового питання в галузі дитруху пропонувалися такі заходи: зміцнення та матеріальне забезпечення існуючих форм підготовки (курсів-з'їздів, семінарів, гуртків); відкриття при педагогічних вищих навчальних закладах семінарів підвищеного типу, відкриття для підготовки активу робітників комдитруху спеціальних факультетів комуністичного дитячого руху та позашкільного виховання при Інститутах соціального виховання [3, арк. 15, 36; 11, арк. 70–73].

Наступний шлях – різні види заохочень вожатих до піонерроботи, зокрема, створення для них спеціальних закладів відпочинку та оздоровлення. Наприклад, Сталінський окружний комітет ЛКСМУ влітку 1926 р. прийняв рішення про відкриття будинку відпочинку для вожатих, а Бюро Київського окружного комітету виділило в бюджеті на 1928 р. сім тисяч карбованців для заохочення працівників дитячого руху. У 1932 р. відповідно до рішення ЦК ЛКСМУ в Ялті був відкритий перший санаторій для піонерпрацівників на 100 місць, на базі якого діяли Всеукраїнські санаторні курси піонерських робітників [3, арк. 37–38].

Крім власне дитрухівських “досвідних” установ, розробкою важливих питань піонерської теорії та практики, у тому числі щодо підготовки організаторів дитячого руху, займалися науково-дослідні установи, серед яких першість належить Українському науково-дослідному інституту педагогіки (створений у Харкові в квітні 1926 р.) та його структурному підрозділу – секції комуністичного дитячого руху [14, арк. 8].

Важливою подією в розвитку дитячого руху стало започаткування підготовки наукових кадрів дитячого руху, насамперед, через спеціалізовану наукову

установу – Науково-дослідний інститут Комуністичного дитячого руху (НДІ КДР), що діяв упродовж 1932–1934 рр. у Харкові [10, арк. 22].

Структурно Інститут охоплював 4 сектори: сектор методів роботи піонерорганізації; сектор взаємодії школи і піонерської організації; сектор історії дитячого комуністичного руху; сектор програм і методів підготовки кадрів комдитруху. Його співробітники узагальнювали кращий досвід роботи, збираючи матеріали по областях України, використовували метод довготривалого експерименту, теоретичного аналізу, анкетування. Один із напрямів діяльності НДІ КДР – методичний супровід підготовки організаторів дитячого руху: організація різних форм підготовки (наприклад, піврічних курсів підготовки організаторів дитячого руху), підготовка та видання методичної літератури, зокрема, підручників для вожатих піонерзагонів, методичних брошур і т.д. [7, с. 253–254].

Нововведенням стала підготовка наукових кадрів у галузі комуністичного дитячого руху. Відповідно до Постанови Секретаріату ЦК ЛКСМУ від 13 листопада 1933 р. контингент набору на I курс заочної аспірантури становив 30 осіб. Згодом більшість із них працювали в педагогічних закладах, Українському науково-дослідному інституті педагогіки та інших навчальних та наукових установах [7, с. 254; 16, арк. 75].

У 1934 р. Науково-дослідний інститут Комуністичного дитячого руху було об'єднано з Українським науково-дослідним інститутом педагогіки [7, с. 254].

Значну роль у підвищенні методичного рівня організаторів дитячого руху відіграла періодика – цілий спектр газет та журналів як загальнопедагогічних (“Просвещение Донбасса”, “Радянська освіта” та ін.), так і спеціальних дитрухівських: *методичні періодичні видання для вожатих* – журнал “Вожатый” (суспільно-політичний та методичний журнал ЦК ВЛКСМ та Центральної ради Всесоюзної піонерської організації імені В.І.Леніна), журнал “Дитячий рух” (щомісячний орган ЦБ КДР при ЦК ЛКСМУ, згодом – органу ЦК ЛКСМУ та Харківського обкому ЛКСМУ) та ін.; *дитяча періодика* – журнал “Більшовиченята” (орган ЦБ КДР при ЦК ЛКСМУ для піонерів і школярів середнього віку); перша в Україні дитяча газета “Юный спартак”, з 1924 р. – “Юный ленинец”, а з лютого 1925 р. – “На зміну” (орган ЦБ КДР при ЦК ЛКСМУ); газетний додаток до “Юного Спартака” для малят – перше видання для жовтенят СРСР “Червона зірочка” та ін.; періодичні видання для дітей та молоді національних меншин, що видавалися німецькою мовою “Ді Тромпете”, єврейською мовою “Зай Грейт” та ін.

Методичне забезпечення організації дитячого руху здійснювалося також шляхом підготовки та видання цілого ряду методичних видань (як для організаторів дитячого руху, так і для дітей), присвячених різним аспектам діяльності піонерської організації.

Проте, як свідчить проведений аналіз, вже починаючи з 1933 р., науково-методична підсистема дитячого руху почала “звужуватися” в контексті загального занепаду педагогіки дитячого руху як самостійної галузі знань – “відступу” від багатопланового вивчення педагогічною наукою дитячого руху як соціально-педагогічного явища. Переорієнтація політики соціального виховання на ідею класового комуністичного виховання (цілі й завдання якого

зводилися до забезпечення ідеологічного і політичного впливу на підростаюче покоління), знищення педології як науки про дитину та факторів її розвитку, згортання мережі науково-методичної інфраструктури дитячого руху (зокрема, закриття у 1934 р. Науково-дослідного інституту дитячого руху), завершення "харківського періоду" діяльності Українського науково-дослідного інституту педагогіки (1936 р.) та розгром "харківської педагогічної школи", що супроводжувався

серією звільнень та репресій діячів дитячого руху (О.Арнаутов, О.Залужний, І.Соколянський та ін.) – "знаменували" завершення періоду розвитку дитячого руху як різнопланової соціально-педагогічної реальності (основними ознаками якої були самодіяльність, певною мірою самоорганізованість та громадськість) та перехід до наступного періоду в особі єдиної, уніфікованої, монопольної пришкільної структури – піонерської організації.

Література

1. Детское движение в резолюциях съездов. Сборник резолюций и постановлений партийный, комсомольских, профессиональных и советских съездов и руководящих органов / сост. Ю. Самотой и А. Гурарий. – Х. : Юношеский сектор издательства "Пролетарий", 1926. – 304 с.
2. Детское движение словарь-справочник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Ассоциация исследователей детского движения, 2005. – 543 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 10, спр. 424, 38 арк. Доповідь ЦК ЛКСМУ про стан інтернаціонального і комуністичного виховання дітей та піонерорганізацій України.
4. Кудинов В. А. Большие заботы маленьких граждан / В. А. Кудинов ; предисл. А. Я. Лейкина. – М. : Молодая Гвардия, 1990. – 238 с.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 5, спр. 715, 17 арк. Листування з відділами Наркомосу УСРР про організацію курсів для робітників комісії допомоги дітям, керівництво дитячим рухом та асигнування коштів на проведення II-ї Всеукраїнської наради по дитячому руху.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 4, спр. 119, арк. 29 арк. Листування з ЦК ЛКСМУ про видання книг та журналів для молоді, надання допомоги профшколам, організацію виставок та скликання нарад по комуністичному вихованню дітей.
7. Литвинов С. А. Понеррух – на наукову основу / С. А. Литвинов // Піонерія України. – 1941–1982 : Збірник. Документи, спогади, статті, фотографії / упоряд. Б. М. Нудлін. – К. : Молодь, 1983. – С. 250–254.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 4, спр. 845, 200 арк. Матеріали Всеукраїнської наради по дитячому руху
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 6, спр. 280, 237 арк. Матеріали III-ої Всеукраїнської наради робітників комісії дитячого руху і наради в справах загального навчання (положення, резолюції, протоколи, тези доповідей, анкети про стан шкільної мережі в 1925/26 р.)
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 10, спр. 1170, 144 арк. Обіжники, постанови, плани робіт, доповіді, доповідні записки та інші матеріали про виконання установами Наркомосу УСРР постанов ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У про роботу піонерської організації.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 7, оп. 1, спр. 400, 92 арк. Отчёты, доклады, тезисы о коммунистическом детском движении.
12. Піонерія України. 1941–1982. Документи, спогади, статті, фотографії : збірник / упоряд. Б. М. Нудлін. – К. : Молодь, 1983. – 384 с.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 10, спр. 1176, 91 арк. Постанови пленумів ЦК КДР та президії ЦБ ДКО ЦК ЛКСМУ про роботу піонерської організації.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 11, спр. 359 а, 9 арк. Проблемно-тематичний план Українського науково-дослідного інституту педагогіки на 1936 р.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 7, оп. 1, спр. 587, 12 арк. Проект постановлення секретариата ЦК ВЛКСМ, протокол засідання бюджетної комісії ЦК ВЛКСМ, пропозиції, письма, інструкції о созыве деревенского совещания пионеррабтников, о вербовке в военно-сухопутные и военно-воздушные школы РККА.
16. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 7, оп. 1, спр. 994, 121 арк. Проекты решений ЦК ЛКСМУ, докладные записки о состоянии детского коммунистического движения и работе пионерских организаций на Украине.
17. Руденко И. В. Подготовка организаторов детского движения в России (историко-педагогический анализ) : монография / И. В. Руденко ; под. ред. Л. В. Алиевой. – М. : Педагогическое общество России, 2008. – 232 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 166, оп. 11, спр. 355а, 117 арк. Тематичний план науково-дослідних робіт Центрального науково-дослідного інституту педагогіки при ВКП на 1934–1935 рр.